

A. BALAEV

*Azerbejdżanskaâ naciâ. Osnovnyje etapy
stanovleniâ na rubieże XIX–XX vv.*Typografiâ Tiraži Ru,
Moskva 2012, 410 ss.

(Ekaterina Kolb)

RECENZJE

Książka A. Balajewa poświęcona jest zagadnieniom formowania się narodu azerbejdżańskiego. Stanowi próbę odrzucenia etnogenezy „ideologicznej”, charakterystycznej dla czasów radzieckich i przedstawia modernistyczną koncepcję powstania „azerbejdżańskich Turków”, podkreślając znaczenie wpływów irańskich i tureckich w tym procesie.

Oceniając historyczne warunki становienia narodu autor kładzie akcent na analizę wpływów zewnętrznych – najpierw na „turkizację” autochtonów (szczególnie za czasów dynastii Sefewidów), a później na panowanie rosyjskie, pomijając jednak procesy wewnętrzne. A. Balajew rozpatruje politykę kolonialną Rosji przez pryzmat trzech czynników: 1) geopolitycznego: tutaj badacz zwraca uwagę na to, że w odróżnieniu od impe-

riów zachodnich, państwo dążyło nie tyle do zysków ekonomicznych, ile do bezpieczeństwa własnych granic; 2) cywilizacyjnego: dominacja kultury prawosławnej oraz przenikanie się miejscowej elity z rosyjską; 3) ideologicznego: jako centralna stała się konstrukcja mityczna „Moskwa – Trzeci Rzym”. Książka również przedstawia ewolucję statusu prawnego azerbejdżańskich Turków pod władzą Rosji, która w stosunku do regionu połączyła religijne i państwowe paradygmaty — muzułmanie nie mogli osiągnąć wysokich stanowisk w administracji, nie mieli obowiązku wojskowego, nie mogli tworzyć spółek aukcyjnych itp. Autor dochodzi do wniosku, że kolonializm rosyjski miał charakter socjokulturowy, a nie ekonomiczny, co skutkowało poważnym utrudnieniem identyfikacji narodowej Azerbejdżanów.

Jednak procesy modernizacyjne stworzyły przesłanki socjalno-ekonomiczne i polityczne do powstawania idei narodowych i formowania identyfikacji etnicznej narodów Kaukazu. Szczytem tych procesów stał się koniec XIX–początek XX wieku. A. Balajew analizuje ten okres pod względem kilku kwestii. Po pierwsze, szczegółowo opisuje rolę inteligencji, ilustrując jej ewolucję od identyfikacji religijnej do ogólnotureckiej, a później i do narodowej. Głównymi czynnikami, które miały wpływ na taką zmianę, były według autora ekspansjonizm ormiański oraz polityka władz rosyjskich, które spowodowały obudzenie ducha narodowego. W książce została przeanalizowana baza teoretyczna etnogenezy – ideologia turkizmu i jej ewolucja: od prac Alibaja Gusejnzade i Ahmada Agaoglu oraz idei dołączenia Azerbejdżanu do Imperium Osmańskiego do pojednania narodów muzułmańskich bez względu na narodowość i religię w programach partii Musawat i w końcu do filozofii Mehmeda Amina Rasulzade. Autor podkreśla rolę tego ostatniego w stworzeniu idei azerbejdżańskiego narodu-państwa i jego umieszczenia w ramach trzyczłonowej hierarchii wspólnot etnicznych (*qövmiyyət-milliyət-millət*) na poziomie pomiędzy narodowością, a narodem. A. Balajew dochodzi do kontrowersyjnego i tendencyjnego wniosku, iż Rusulzade wyprzedził Mustafę Kemala, realizując europejski model formowania narodu azerbejdżańskiego, ale korzystając z zasad i metod demokratycznych, a nie autorytarnych, jak to było w Turcji.

Ta koncepcja została zrealizowana w Azerbejdżańskiej Republice Demokratycznej (ARD) – pierwszym państwie narodowym w historii muzułmańskiego Wschodu. Polityczne i państwowe struktury ARD stały się drugą kwestią, na znaczenie której zwraca uwagę autor. Przez krótki okres istnienia Republiki zostały przyjęte Ustawa o druku, Ustawa o obywatelstwie azerbejdżańskim, Ustawa o języku oraz rozpoczęła się stopniowa „nacionalizacja językowa” instytucji państwowych.

Książka przedstawia przegląd historyczny formowania narodu azerbejdżańskiego, wyraźnie rozgraniczając dwa typy identyczności – ogólnoturecki azerbejdżański – oraz dwa rodzaje czynników, wpływających na ten proces – „biernych” (obiektywne przesłanki socjalno-ekonomiczne i polityczne) oraz „czynnych” (rola inteligencji i struktur ARD). Autor uważa lata 1918-1920 za przełomowe w historii narodu azerbejdżańskiego. Późniejsze wydarzenia XX wieku były jedynie kontynuacją tendencji i procesów, powstałych w tym okresie. Jednak w tej próbie czynienia bohaterką etniczną historię, A. Balajew za mało uwagi poświęca czynnikom „sprzeciwu” wobec procesów identyfikacji narodowej: wpływu feudalno-patriarchalnych pozostałości, religijnych uprzedzeń, działalności sił konserwatywno-klerykalnych itd. Nie bagatelizując znaczenia idei przedstawicieli inteligencji początku XX wieku oraz wagi ARD, trudno jednak stwierdzić, że w latach 20. skończył się proces etnogenezy i od tej pory można mówić o jedynym narodzie azerbejdżańskim.

Późniejsze ustanowienie władzy radzieckiej i duży wpływ struktury klanowej w widoczny sposób hamowały proces identyfikacji narodowej.

Rusulzade pisał, że „*Azerbejdżanie nie wiedząc o swoim pochodzeniu tureckim, uważali siebie za Irańczyków. Oni myśleli, jak Irańczycy i mieli irański styl życia. Azerbejdżanie zapomi-*

nając o swoich korzeniach, tracili swoje cechy narodowe”. A. Balajew w swojej książce próbuje częściowo wypełnić tę lukę w azerbejdżańskiej historiografii, przypominając o korzeniach Azerbejdżanów i przedstawiając nową koncepcję etnogenezy.

Ekaterina Kolb